

Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian
Academy of Sciences – Institute of World Economics
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 125.

2018. április

Völgyi Katalin

**A BELSŐ ÉS KÜLSŐ KERESLET SZEREPE DÉL-KOREA
GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSÉBEN**

MTI

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 125. (2018) 1–22. 2018. április

A belső és külső kereslet szerepe Dél-Korea gazdasági növekedésében

szerző:

Völgyi Katalin

tudományos munkatárs

Magyar Tudományos Akadémia

Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

email: volgyi.katalin@krtk.mta.hu

Minden itt kifejtett vélemény és következtetés a szerző sajátja, mely nem minden esetben tükrözi a Világgazdasági Intézet, illetve a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont kutatóinak véleményét, vagy a Magyar Tudományos Akadémia álláspontját

ISBN 978-963-301-666-4

ISSN 1417-2720

A belső és külső kereslet szerepe Dél-Korea gazdasági növekedésében¹

Völgyi Katalin²

Összefoglaló

A tanulmány elsődleges célja Dél-Korea elmúlt két évtizedes gazdasági növekedésének vizsgálata. Az export-orientált iparosítási stratégiának köszönhetően, viszonylag rövid idő alatt a fejlett országok sorába emelkedő Dél-Korea gazdaságának növekedése az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válságot követően kezdett lelassulni, amely nagymértékben a belső kereslet növekedésének lelassulásával volt magyarázható. A következő évtizedben a dél-koreai gazdaság növekedését kizárólagosan az export húzta. Majd a globális gazdasági és pénzügyi válság után a dél-koreai gazdaság növekedési üteme továbblassult, ami azt jelzi, hogy már nem csak a belső kereslet, hanem az export oldaláról is növekedési gondok vannak. A gazdaságpolitika oldaláról jövő válaszlépésekből azt látjuk, hogy a világgazdasági válság idején hatalmon lévő Li kormány növekedési stratégiája még erőteljesen az exportra és a csebolokra támaszkodott. Ezzel ellentétben a Pak kormány és még inkább a 2017-ben hatalomra lépő Mun kormány elsősorban a belső kereslet problémáinak megoldására helyezte a hangsúlyt. Intézkedéseik a lakossági fogyasztás és a vállalati befektetések ösztönzésére irányultak/nak.

JEL: F43, O24

Tárgyszavak: Dél-Korea, gazdasági növekedés, export, belső kereslet

Bevezetés

A tanulmány Dél-Korea gazdasági növekedésével foglalkozik, annak belső illetve külső kereslet általi vezéreltségét vizsgálja. Dél-Korea az első körös újonnan iparosodott országok (kistigrisek) közé tartozik, amely az 1960-as évektől rendkívül gyors gazdasági

¹ A tanulmány a 'Stratégiaváltás a világgazdaságban: exportorientáció és/vagy belső keresletre alapozott növekedés?' című, K112450 számú OTKA kutatás keretében készült.

² tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Tóth Kálmán utca 4. H-1097 Budapest, Hungary Email: volgyi.katalin@krtk.mta.hu

növekedést ért el az export-orientált iparosítási stratégia alkalmazásával és az 1990-es évekre fejlett országgá vált. Dél-Korea ma a világ hatodik legnagyobb feldolgozóipari termelője és nyolcadik legnagyobb exportőre.

A tanulmány elsősorban a dél-koreai gazdasági növekedés elmúlt két évtizedére – az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válságtól napjainkig terjedő időszakra – koncentrál. A tanulmány alapvető célja kettős, egyrészt ismertetni a gyenge belső kereslet okait, másrészt megvizsgálni a külső keresletben rejlő növekedési lehetőségek alakulását a világgazdasági válság hatásának függvényében. A tanulmány első részében ismertetjük Dél-Korea export-orientált iparosítási stratégiájának fő jellemzőit és egyes szakaszait. A második és harmadik részben bemutatjuk, hogy hogyan lassult le a dél-koreai gazdaság növekedési üteme – a gyenge belső keresletnek köszönhetően – az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válságot követően, majd hogyan lassult tovább a növekedés – a külső kereslet kedvezőtlen alakulásának köszönhetően – a 2008-2009-es globális pénzügyi és gazdasági válság után. Az utolsó, negyedik részben a dél-koreai kormányok világgazdasági válság utáni gazdasági növekedési politikáira koncentrálunk. A tanulmányt végül következtetésekkel zárjuk.

1. Export-orientált iparosítás Dél-Koreában

Az 1960-as évek elején Dél-Korea elmaradott agrár-országnak számított, ahol az egy főre jutó jövedelem alacsonyabb volt, mint Haitin, Etiópiában vagy Jemenben. A lakosság 40 százaléka élt abszolút szegénységben (Kim, 1991). Dél-Korea gazdasági fejlődése 1961-ben indult el, amikor Pak Csong Hi elnök meghirdette az állam által vezérelt gazdaságfejlesztés irányelveit, amelynek központi elemét az exportra alapozott iparosítási stratégia képezte. A dél-koreai kormány fenntartotta a piacgazdálkodás rendszerét és a szabad vállalkozás jogát, miközben közvetlenül vagy közvetetten irányította és ellenőrizte az ipari kulcságazatokat, a bankokat, először a segélyek, majd a hitelek elosztását, a külkereskedelmet és az árképzést.

Az állami vezetés a gazdaságfejlesztési stratégia megvalósítás érdekében számos intézményt hozott létre. Az 1961-ben alapított Gazdaságtervezési Tanács³ (EPB) 1962-

³ Economic Planning Board

tól az ötéves nemzetgazdasági tervek kidolgozásáért volt felelős.⁴ A nagy hatalommal és presztízzsel bíró Gazdaságtervezési Tanács mellett a kormány létrehozott olyan intézményeket is, amelyek a kormány és a vállalatok közötti kommunikációt teremtették meg, és az exportot ösztönözték: Korea Gyáriparosainak Szövetsége⁵ (KFI), Koreai Kereskedelem Ösztönző Ügynökség⁶ (KOTRA), Koreai Kereskedők Szövetsége⁷ (KTA). A gazdaságfejlesztés e korai szakaszában a koreai kormány havi rendszerességgel szervezett találkozót a gazdasági trendek elemzése és az exporteredmények megvitatása érdekében. A találkozók résztvevői kormányzati tisztségviselők, vállalati vezetők, bankárok, ipari szövetségek és szakszervezetek képviselői voltak (Cho – Kim, 1995). A kivitel fokozása oly annyira nemzeti üggyé vált, hogy a koreai elnök ezeken a találkozókön tüntette ki a legnagyobb teljesítményt felmutató exportőröket.

Az exportőrök társasági adó, személyi jövedelemadó, ÁFA kedvezményekben részesültek. Az exportáló vállalatok kedvezőbb kamatláb mellett vehettek fel hiteleket. Az exporthitel program volt az exportösztönzés talán egyik legsikeresebb eszköze. A kormány az exportra termelő vállalatok támogatása érdekében ipari területek (pl: Szöulban, Masanban, Kumiban) fejlesztésére indított programokat, amelyek az 1970-es években is folytatódtak. Az 1969-ben elfogadott Regionális Iparfejlesztési Törvény minden tartományi székhelyen ipari övezetek kialakítását rendelte el. Az exportáló vállalatoknak a kormány kedvezményes áron biztosított ipari telephelyet és különféle szolgáltatásokat (áram-, víz-, gázellátás, kikötőhasználat, vasúti szállítás) (Song, 1990). A koreai importpolitika alapvetően az 1970-es évek végéig restriktív maradt, és csak olyan termékekkel szemben volt liberális, amelyek az export-orientált és stratégiai gazdasági ágazatok fejlődését szolgálták. Vámmentességet biztosítottak olyan tőke javakra és

⁴ Ezenkívül más, korábbi minisztériumi funkciókat is átvett: a Pénzügyminisztériumtól a központi költségvetés készítését, a Belügyminisztériumtól a nemzeti statisztikák gyűjtését és értékelését. Az EPB irányította (1981-ig) a beáramló külföldi tőke és technológia elosztását. Az EPB-nek három fő feladata volt: a gazdaságpolitikai programok tervezése, formába öntése, az egyes minisztériumok által megvalósított gazdaságpolitikák koordinálása, és a minisztériumok munkájának értékelése. Ennek következtében az EPB csúcsmisztériummá vált, amelyet a miniszterelnök-helyettes vezetett (Kim – Leipziger, 1993). A nemzetgazdasági tervek elkészítésében és kivitelezésében a pénzügy-, a kereskedelmi és ipari, az építésügyi és mezőgazdasági és halászati minisztériumok játszották a legnagyobb szerepet.

⁵ Korea Federation of Industrialists

⁶ Korea Trade Promotion Agency (1995-től Korea Trade-Investment Promotion Agency)

⁷ Korea Traders' Association

köztes termékekre, amelyekre az exportra termelőknek vagy az importtal versenyző termelőknek szüksége volt.

A dél-koreai gazdaság az első expanziós időszakában, 1963 és 1972 között évi 10 százalékos növekedést mutatott. Az ipari kibocsátás évi 18 százalékkal bővült. Az ipari export volumene évi 37,6 százalékkal nőtt. A koreai kormány gazdaságpolitikáját az exportösztönzés és az importhelyettesítés egyidejűleg jellemezte. A főhangsúly a könnyűipari export növelésére és a nehéz- és vegyiparban az importhelyettesítés felgyorsítására helyeződött (Cohen, 1978). A könnyűipar (pl. textilipar, faipar, papíripar, élelmiszeripar) részesedése az ipari termelésből 60 százalék fölötti volt az 1960-as években. A könnyűipari termelés egyre inkább a külpiacok felé orientálódott. 1963 és 1967 közötti időszakban a könnyűipari termelésnek csak 6,7 százaléka, 1974-re már 31,7 százaléka került exportra.

Dél-Koreában az állam által vezérelt export-orientált iparfejlesztés újabb szakasza a 1970-es évek elején kezdődött, amelyben a hangsúly a tőke-intenzív nehéz- és vegyipari ágazatokra helyeződött át. A kormány nehéz- és vegyipari fejlesztési terveit számos dolog indokolta: a könnyűipari termékek nemzetközi piacán új versenytársak jelentek meg; a fejlett ipari országokban erősödött a protekcionizmus a könnyűipari termékekkel szemben; a folyó fizetési mérleg tartós deficitet mutatott; az észak-koreai katonai fenyegetés növekedése, és a csökkenő amerikai katonai jelenlét a hadiipar fejlesztését tette szükségessé.

A dél-koreai kormány hat stratégiai ágazatot jelölt meg: vas- és acél, színesfém-, hajó-, gép- (autó-), elektronikai és petrokkémiai ipar. Az 1970-es évek elejére az előbb említett iparágak export-orientált fejlesztésének alapjai megteremtődtek. Az 1970-es években – ahogyan arra korábban utaltam – továbbfolytatódott az állam által kijelölt regionális ipari övezetek fejlesztése (pl. acélipari bázis Pohangban, gépipari bázis Csangvonban, petrokkémiai bázis Ulszanban, hajóépítési bázis Okpoban, színesfémipari bázis Onszanban) (Watanabe, 1978). 1973 és 1979 között az állam által ellenőrzött bankszektor hiteleinek 60 százaléka a nehéz- és vegyipar fejlesztésére irányult, illetve az állam a külföldről felvett hiteleket is a prioritást élvező ágazatokba csatornáztatta. A dél-koreai kormány az export-orientált iparfejlesztési célkitűzések megvalósításában – az

állami vállalatok⁸ mellett – a családi tulajdonban lévő csebolokra (pl. Samsung, Hyundai, Daewoo, LG stb.) támaszkodott. 1975-től kezdve, az export ösztönzése érdekében kereskedőházak létrehozását támogatta. A különféle állami ösztönzők (exportfinanszírozás, adókedvezmény, megkönnyített külkereskedelmi ügyintézés) elsősorban a csebolok kereskedelmi „szárnyait” célozták meg. A kereskedőházak nyersanyagok importjáért és a feldolgozóipari export növeléséért voltak felelősek. A támogatásokért cserébe a kormány export tervszámokat határozott meg a kereskedőházak számára. A japán mintát követő dél-koreai kereskedőházak világot behálózó disztribúciós hálózatokat alakítottak ki, és számos koreai feldolgozóipari termék külföldi piacra való bejutását segítették elő. 1976-ban a tíz legnagyobb kereskedőház Dél-Korea exportjának még csak 13,6 százalékáért felelt. 1983-ra ez arány már elérte az 51,3 százalékot (Song, 1990).

A nehéz- és vegyipari fejlesztési stratégiának köszönhetően, 1973 és 1980 között a dél-koreai gazdaság éves szinten 7,2 százalékos növekedést mutatott. A nehéz- és vegyipar részesedése az ipari hozzáadott értéken belül 38 százalékról 54,5 százalékra nőtt. 1983-ra a nehéz- és vegyipari export arány a teljes kivitelben belül meghaladta az 50 százalékot (Bassa, 1996).

Az 1980-as évek elején a kormány elkezdett egyre nagyobb súlyt helyezni a K+F tevékenységek támogatására, de továbbfolytatta az export-vezérelt növekedési stratégiát. Az 1970-es években a nehéz- és vegyiparnak nyújtott széles körű támogatások visszavonásra kerültek. Fokozatosan megszűntek a kedvezményes kamatlábú hitelek, a védővámok és egyéb importkorlátozások, az adók alóli mentesség. Az állam befolyása a gazdasági folyamatokban valamelyest mérséklődött, így a piaci erők nagyobb szerephez jutottak. 1983-tól a kormány fokozatosan megszüntette a szektor alapú támogatási rendszert és helyette bevezette a funkcionális támogatási rendszert, és – ahogy azt az előbb már említettük – kiemelten a K+F tevékenységeket kezdte el ösztönözni. Az 1990-es évek elejétől a kormány a technológia- és tudás-intenzív iparágak fejlesztését támogatta. Az iparfejlesztésben az információs és kommunikációs

⁸ Korea Electric Power Company (1962), Korea Petroleum Company (1962), Inchon Heavy Industries Inc. (acélipar) (1963), Korea Mining Promotion Inc. (1967), Pohang Iron and Steel Company (POSCO) (1968), Korea Shipbuilding Corporation (1968), Korea Petroleum Development Company (1977)

technológiák (ICT) használatának elterjedésre helyezte a hangsúlyt. Az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válságot követően a kormány újabb deregulációs és liberalizációs intézkedéseket vezetett be a piaci folyamatok továbbberősítése érdekében. Megszüntette a még megmaradt közvetlen exporttámogatásokat. Jelenleg – elsősorban – nemzetközi marketing tevékenységekkel és külföldi kiállításokkal, illetve (a WTO szabályok által megengedett) exportbiztosítással és vámvisszaigényléssel támogatja az exportot (Mah, 2011). A 2000-es évek elején a dél-koreai kormány a bio-, nano-, űr-, környezetvédelmi és kulturális technológiák fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, amelyekkel olyan új, gazdasági növekedést elősegítő ágazatokat (és azok exportját) kívánt támogatni, mint például a digitális TV közvetítés, intelligens robotok, új generációs félvezetők, autók, akkumulátorok, mobil kommunikáció, digitális tartalom, biogyógyászati termékek stb. (Koo, 2013).

Az export-orientált iparfejlesztési stratégia támogatásával Dél-Korea három évtized alatt (1960-1990 között) olyan gyors gazdasági szerkezetváltáson ment keresztül, ami más fejlett ipari országoknak majdnem egy évszázad alatt sikerült.⁹ Agrár-országból fejlett ipari országgá vált. (1996-ban lett az OECD tagja.). Jelenleg a világ nyolcadik (2016) legnagyobb exportőre. A világ GDP-ből való részesedése 1,6 százalék,¹⁰ míg a világexportból való részesedése 3,1 százalék (WTO, 2017). A világ hatodik legnagyobb feldolgozóiparával rendelkezik.¹¹ Teljesítménye kiemelkedik az ICT termékek, acél, autók, hajók, általános célú gépek és petrokémiai termékek gyártása esetében.¹² A feldolgozóipari szektor erőteljesen export-orientált. Dél-Korea áruexportjának 86 százalékát a feldolgozóipari termékek teszik ki. Az ICT termékek a teljes áruexport közel egyharmadát és a teljes dél-koreai GDP 10 százalékát adják. Kína és az Egyesült Államok után az ICT termékek harmadik legnagyobb exportőre a világon. Az ICT termékek mellett autóiipari és vegyipari termékek jelentik a második, illetve a harmadik legjelentősebb exportárucsoportot (WTO, 2016).

⁹1960 és 1990 között az agrárszektor súlya a GDP 39,9 százalékáról 9 százalékra csökkent. Az ipari szektor (feldolgozóipar) súlya 18,6 (12,1) százalékról 44,7 (28,9) százalékra nőtt (Kwong et al. 2001).

¹⁰ Adat forrása: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.KD?locations=KR&view=chart>

¹¹ hozzáadott értéken számolva, továbbiakban lásd:

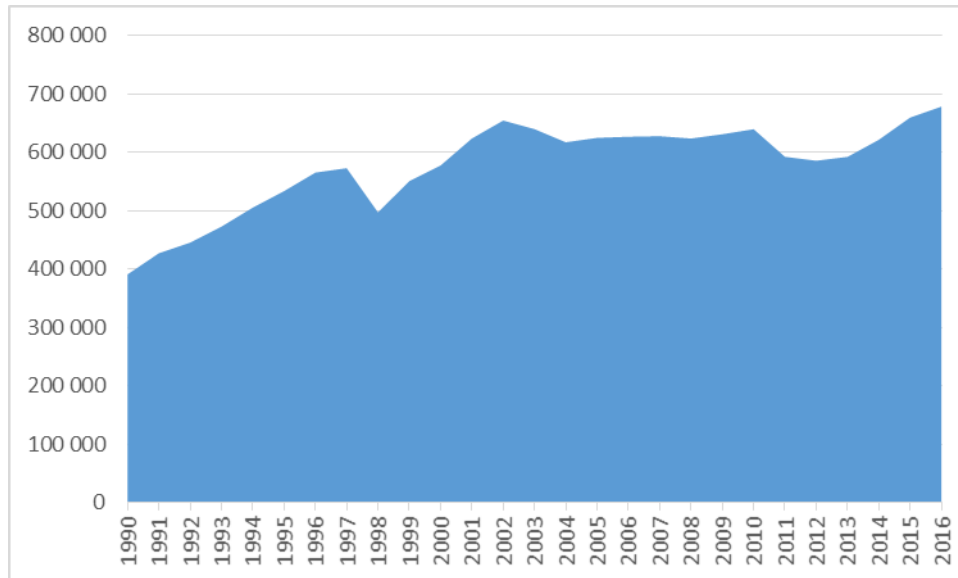
<https://stat.unido.org/app/country/W3.htm?Country=410&Group=962W>

¹² Dél-Korea – például – a világ hatodik legnagyobb acélgyártója, ötödik legnagyobb autógyártója, második legnagyobb hajógyártója.

2. A dél-koreai gazdaság növekedése – a belső és külső kereslet szerepe

Az elmúlt ötven évben a dél-koreai gazdaság rendkívül gyors növekedést mutatott. 1960 és 2010 között a reál GDP évente átlagosan 7,1 százalékkal nőtt és az egy főre jutó reál GDP 26-szorosára emelkedett (Lee, 2016). A dél-koreai gazdaság növekedési üteme az 1990-es évek második felében kezdett el csökkenni. 1991 és 1995 között a dél-koreai reál GDP – évente – átlagosan még 7,9 százalékkal nőtt. A gyors növekedést az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válság szakította meg. A pénzügyi válság 1997-ben kezdődött, amikor a nemzetközi hitelezők elkezdtek a tőkét kivonni a helyi bankokból, amelynek következtében a dél-koreai gazdaság korábban nem tapasztalt mértékű válságba került. A csődbe került vállalatok száma és a munkanélküliség megugrott. Az export és a GDP (és még a K+F kiadások is) drasztikusan csökkentek. A dél-koreai reál GDP közel 7 százalékkal esett vissza 1998-ban. A válság a pénzügyi szektor és külföldi finanszírozás gyengeségeiből eredt, ugyanakkor a dél-koreai gazdaság régóta felhalmozódó strukturális problémái is hozzájárultak a válsághoz. A kelet-ázsiai gazdaságnak sikerült 1999-től – a vártnál gyorsabban – talpra állnia, és a kormány jelentős átstrukturálódási programot indított el a vállalati és pénzügyi szektorban (Koo, 2013). Ugyanakkor 2001 és 2005 között a dél-koreai reál GDP már csak átlagosan 4,5 százalékkal, 2006 és 2010 között pedig 3,8 százalékkal nőtt. A gazdasági növekedés lelassulása szorosan köthető a belső kereslet növekedésének lelassulásához.

1. ábra: Belső kereslet (mrd von)

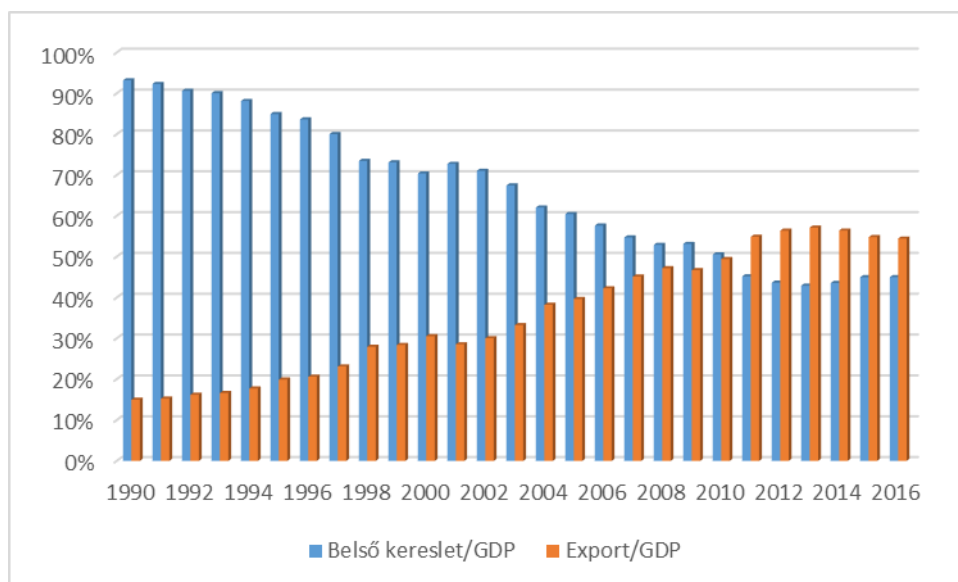
Forrás: Bank of Korea, Economic Statistics System

Az 1999 és 2002 közötti időszaktól kezdve, amikor a hitelkártya hitelezési lufi kipukkant, a belső kereslet növekedése közelít a nullához vagy éppen negatívba fordul át (lásd 1. ábra). Vagyis ettől az időszaktól kezdve a dél-koreai gazdaság növekedése teljesen az export szektor által vezérelt (Moon, 2015).

A dél-koreai gazdaság még nyitottabbá vált. Az export¹³/GDP arány 1990 és 2010 között 15 százalékról 49,4 százalékra nőtt (lásd 2. ábra). 1980 és 2010 között az export évente átlagosan 10 százalékkal nőtt. Az export GDP növekedéséhez való hozzájárulása szinte nem változott az 1980-as évek óta. Öt éves átlagokat tekintve az export GDP növekedéséhez való hozzájárulása 1991 és 1995 között 3,9 százalékpont, 2001 és 2006 között 3,6 százalékpont és 2006 és 2010 között 3,8 százalékpont volt (Moon, 2015).

¹³ áruk és szolgáltatások exportja

2. ábra: A belső kereslet és az export GDP-n belüli aránya (%)

Forrás: Bank of Korea, Economic Statistics System

A 2008-ban kirobbant globális pénzügyi válság Dél-Koreát – az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válsághoz képest – sokkal kedvezőbb makrogazdasági pozícióban érte, amely megkönnyítette annak kezelését. A fejlett országok kereslet-összeomlásának hatása és annak begyűrűzése a kereskedelmi csatornán keresztül jelentősen visszavetette a kelet-ázsiai országok és azon belül Dél-Korea exportját, amely 2008 utolsó negyedévében és 2009 első két negyedévében szűkült. Ugyanakkor Dél-Koreának sikerült elkerülnie a recessziót. 2008-ban a dél-koreai reál GDP 2,8 százalékkal, 2009-ben pedig 0,7 százalékkal nőtt.

A globális pénzügyi és gazdasági válságot követően azonban Dél-Korea gazdasági növekedésének üteme még inkább lelassult. 2011 óta nem éri el a korábbi éves átlagnak számító 3,8 százalékot sem.

1. táblázat: A reál GDP növekedése és az export hozzájárulása a GDP növekedéséhez

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Reál GDP növekedés (%)	2,9	4,9	3,9	5,2	5,5	2,8	0,7	6,5	3,7	2,3	2,9	3,3	2,8	2,8
Export hozzájárulása a GDP növekedéséhez (%p)	4,3	6,7	3,0	4,4	4,7	2,9	-0,2	6,0	7,5	2,8	2,4	1,1	-0,1	1,0

Forrás: Bank of Korea, Economic Statistics System

2015-ben és 2016-ban a dél-koreai gazdaság már csak 2,8 százalékos növekedést mutatott, ami azt jelzi, hogy már nem csak a belső kereslet, hanem az export oldaláról is növekedési gondok vannak (lásd 1. táblázat). Az IMF előrejelzései szerint a következő öt évben a dél-koreai gazdaság növekedési üteme nem haladja meg a három százalékot.¹⁴

Minden kétséget kizáróan elmondhatjuk, hogy az export-orientált iparosítási stratégia rendkívül fontos szerepet játszott Dél-Korea gazdasági felzárkózásában. A kifelé orientált fejlesztési stratégia által biztosított kereskedelmi nyitottság lehetővé tette az olcsó köztes termékekhez, nagyobb piacokhoz és fejlett technológiához való hozzáférést, amelyek hozzájárultak a termelékenység gyors növekedéséhez a feldolgozóipari ágazatokban. A dél-koreai kormány az export-orientált politika részeként teljesítményen alapuló ösztönzőket nyújtott az exportőröknek, amelyek elősegítették Dél-Korea komparatív előnyök szerinti feljebb lépését a világpiacon (Lee, 2015). Az export-orientált növekedési stratégia is segítette Dél-Koreát az ázsiai pénzügyi válságból való gyors kilábalásban. Viszont ugyanez a stratégia egyben még sebezhetőbbé tette a dél-koreai gazdaságot a 2008-2009-es globális válságban. A kelet-ázsiai országnak olyan új gazdasági stratégiára lenne szüksége, amely a növekedés forrását diverzifikálja, miközben csökkenti az ország túlzott függőségét az exporttól és a nagyvállalatoktól (Ha et al., 2010).

3. A dél-koreai gazdaság növekedési problémái

A globális pénzügyi és gazdasági válságot követően Dél-Korea gazdasági növekedése a külső kereslet – mind a fejlett országok (USA, EU), mind Kína – oldaláról számos nehézséggel néz szembe. Dél-Korea legnagyobb export piaca Kína (32%), az Egyesült Államok (13,8%), az EU (9,1%). Kína mellett a többi délkelet- és északkelet-ázsiai ország¹⁵ további 25 százalékkal részesedik Dél-Korea exportjából. A dél-koreai gazdaság erőteljesen integrálódott a globális értékláncokba. Exportjának 67,9 százalékát köztes termékek (félkész-termékek, alkatrészek) teszik ki. Első számú exportpiaca, Kína esetében a köztes termékek exporton belüli aránya még ennél is magasabb, 76,6 százalék, amely Kína kelet-ázsiai termelési hálózatokban betöltött összeszerelő központ

¹⁴ előrejelzéseket lásd: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/index.aspx>

¹⁵ ASEAN tagállamok (13,7%), Japán (4,8%), Hongkong (4,2%), Tajvan (2,3%)

szerepére utal.¹⁶¹⁷A Kínába befektető dél-koreai vállalatok export platformként használják Kínát, ahonnan a köztes termékekből előállított termékeket harmadik országba (jellemzően az USA-ba, az EU-ba és Japánba) vagy Dél-Koreába exportálják (Cheong, 2007). (A dél-koreai köztes termékeket maguk a kínai vállalatok és más országokból származó transznacionális vállalatok is felhasználják a kínai termelésükben, amelyből előállított termékek a fentebb már említett piacokra kerülnek). Különösen (a) 2009 (globális válság) óta azonban megfigyelhető, hogy egyre több Kínába befektető dél-koreai vállalat a helyi piacra termel, vagyis Kína fogyasztói piac szerepe erősödik (Kwak, 2016).

Az Egyesült Államok (kisebb mértékben az EU) esetében, amely Dél-Korea második legnagyobb exportpiaca, viszont a fogyasztási cikkek aránya (30,8%) haladja meg a teljes dél-koreai exportra jellemző arányt (12%)¹⁸, vagyis az Egyesült Államok relatíve fontosabb fogyasztói piac Dél-Korea számára, ha a közvetlen exportot tekintjük. A 2008-2009-es globális pénzügyi és gazdasági válság visszavetette az általa leginkább érintett fejlett országok keresletét, amelynek hatása mind közvetlenül, mind közvetetten (pl. Kínán keresztül) érzékelhető a dél-koreai export és gazdasági növekedés lelassulásában.

A világgazdasági válságot követően Dél-Korea legnagyobb exportpiaca, Kína növekedési üteme is jelentősen lelassult, mindamelllett a kínai gazdaság jelentős átstrukturálódáson megy keresztül, amelynek részeként ipari felzárkózás/előrelépés történik pl. a félvezetők, elektronikai termékek, acéltermékek, gépjárművek, hajók stb. esetében. Kína ipari felzárkózása szintén kockázatot/versenyt jelent/teremt a dél-koreai (köztes termék) export számára (Ha et al., 2010).

Mindamelllett azt is meg kell említenünk, hogy nem csak az export növekedési üteme, hanem az export belső kereslet ösztönző hatása is csökkent, amely hozzájárul a dél-koreai reál GDP növekedési ütemének csökkenéséhez. 1995 és 2009 között a dél-koreai exporton belül a hazai hozzáadott érték aránya 76 százalékról 60 százalékra csökkent (Moon, 2015), vagyis az exportáló nagyvállalatok egyre jobban támaszkodnak a külföldi

¹⁶ Adatok forrása: RIETI-TID 2015, <http://www.rieti-tid.com/trade.php>

¹⁷ Az ASEAN súlya a dél-koreai exportban ugyan jóval kisebb, mint Kínáé, ugyanakkor a köztes termékek ebben a relációban is az átlagosnál nagyobb arányban (82,7%) vannak jelen.

¹⁸ adatok forrása: RIETI-TID 2015, <http://www.rieti-tid.com/trade.php>

köztes termékekre, amely különösen kedvezőtlen a hazai kis- és közepes vállalatok számára, amelyek profitabilitása jelentősen csökkent (Ha et al., 2010).

A külső kereslet (fentebb vázolt) kedvezőtlen folyamatait mindenképpen ellensúlyozhatja Dél-Korea élenjárása a szabadkereskedelmi megállapodások kötésében. Jelenleg 16 hatályban lévő szabadkereskedelmi megállapodással rendelkezik (ADB, 2017). Többek között a legnagyobb exportpiacai (Kína, EU, USA) mindegyikével kötött már ilyen megállapodást. A másik tényező, amit ki kell emelnünk, Kína struktúraváltása, amely – a fent említettekén túl – egyben azt is jelenti, hogy az ország gazdasági növekedése – a befektetések és a feldolgozóipari export helyett – egyre inkább a fogyasztásra és a szolgáltató szektorra támaszkodik.¹⁹ Ez előbbi növekedése akár új piaci lehetőségeket teremthet a dél-koreai fogyasztási cikkek számára.

Mindezek miatt Dél-Koreának olyan gazdasági növekedési stratégiára van szüksége, amely egyrészt keresleti oldalról kiegyensúlyozza a növekedés forrásait (a külső kereslet irányából a belső kereslet irányába), másrészt, ahogy erről később szó lesz, a kínálati oldalról pedig a termelékenység növelését célozza.

Több évtizedes gyors gazdasági fejlődést követően, a dél-koreai gazdaság növekedése lelassult, a túlzott exportfüggősége mellett számos strukturális problémával néz szembe, mint például: kedvezőtlen demográfiai folyamatok, vállalati szektor gyengeségei, munkaerő-piaci torzulások, gyenge termelékenység, korlátozott társadalombiztosítás, háztartások eladósodottsága stb. (IMF, 2016).

Ahogy azt már korábban említettük, a belső kereslet az ázsiai pénzügyi válság utáni időszakban mérsékelten vagy egyáltalán nem járult hozzá a gazdasági növekedéshez. A gyenge belső kereslet számos tényezővel magyarázható. A magánfogyasztást erőteljesen visszafogja a lakosság eladósodottsága, amely rendkívül magas és növekvő. 2015-ben a háztartások adóssága meghaladta a rendelkezésre álló jövedelem 160 százalékát, amely az egyik legmagasabb értéknek számít az OECD országok között. A közepes jövedelmű háztartások aránya az összes háztartáson belül jelentősen, 75,4%-ról (1990) 67,5%-ra

¹⁹ 2011 és 2015 között (2013-at leszámítva) a fogyasztás a befektetéseknél nagyobb mértékben járult hozzá a kínai GDP növekedéséhez. A terciér szektor GDP növekedéséhez való hozzájárulása 43,8 százalékról 53,7 százalékra nőtt, miközben a szekunder szektor GDP növekedéséhez való hozzájárulása 52 százalékról 41,6 százalékra csökkent. Adatok forrása: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjs/2016/indexeh.htm>

(2015) csökkent. Több mint fele ezeknek a háztartásoknak többet költ havonta, mint amit megkeres (Lee, 2015). A háztartások jövedelmi helyzetének romlásához hozzájárult a munkaerő-piacon kialakuló duális foglalkoztatás is, vagyis az alacsonyabban bérezett atipikus foglalkoztatottak (részmunkaidős, határozott idejű stb.) arányának növekedése. 2014-ben az atipikus foglalkoztatottak az összes foglalkoztatott egyharmadát tették ki. A határozott idejű foglalkoztatottak aránya – például – 22 százalék volt, amelye az OECD átlag több mint kétszeresének felelt meg (OECD, 2016). A fogyasztást negatívan befolyásoló tényező az átfogó társadalombiztosítás rendszer hiánya, miközben Dél-Korea lakossága gyorsan öregszik (vagyis nő az idősek aránya a lakosságon belül).²⁰ 2015-ben a nemzeti nyugdíjrendszer csupán az idősek egyharmadának biztosított ellátást. A nyugdíjuttatások az átlagbér egynegyedét tették ki. Így nagyon sok nyugdíjas kölcsönfelvételével üzletet nyitott, hogy jövedelmét kiegészítse, amely szintén hozzájárult a háztartások eladósodásához (IMF, 2016). A 65 évesek, illetve a felettek között a relatív szegénységben élők aránya – az OECD országok között – Dél-Koreában a legmagasabb (OECD, 2014).

Az ázsiai pénzügyi válság után a gyenge belső kereslet a nyomott befektetéseknek is köszönhető volt. A bruttó befektetések GDP-n belüli aránya 37,8 százalékról 25 százalékra csökkent 1996 és 1998 között. 1998-ban a vállalati befektetések GDP-n belüli aránya 10 százalékpontos csökkentést mutatott a válság előtti 25 százalékos szinthez képest. 2007-ig nem haladta meg a GDP 20 százalékát sem (Ha et al., 2010). Az ázsiai pénzügyi válságot követően Dél-Korea folyó fizetési mérlege pozitívvá vált, amely azt jelentette, hogy a megtakarítások meghaladták a befektetéseket. Bár a bruttó megtakarítások GDP-hez viszonyított aránya szintén csökkent (36,6 százalékról (1998) 30,7 százalékra (2008)), amely a háztartások megtakarításai csökkenésének volt köszönhető. A dél-koreai többlet a vállalati és állami megtakarításokból eredt (Ha et al., 2010). Az ázsiai pénzügyi válság után a befektetések visszaesése számos tényezővel magyarázható Dél-Koreában (vagy akár Kelet-Ázsiában). A pénzügyi válság után a kihasználatlan termelési kapacitások a feldolgozóiparban és az üres üzleti és lakóingatlanok visszafogták az új befektetéseket. A pénzügyi válság során felszínre

²⁰ 2000 és 2017 között a 65 évesek, illetve a felettek aránya a teljes lakosságon belül 7,2 százalékról 13,9 százalékra nőtt. Adatok forrása:

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?locations=KR>

került strukturális problémák a vállalati és pénzügyi szektorban megnövelték a befektetési kockázatokat, amely hosszú távon negatívan hatottak a befektetésekre. A dél-koreai gazdaság struktúrájának eltolódása tudás intenzív ágazatok (pl. IT termékek, szolgáltatások) irányába, egyet jelentett a termékek tőkeintenzitásának csökkenésével, amely szintén hozzájárult a gyengébb beruházási kereslethez (Lee – McKibbin, 2007). Az üzleti környezet bizonyos kedvezőtlen feltételei szintén hozzájárulhatnak a befektetések elmaradásához Dél-Koreában. Ha és szerzőtársai (2010) – például – a Világbank Doing Business felméréseire hivatkozva megállapítják, hogy összességében – a többi ázsiai országhoz képest – Dél-Korea magasan szerepel az előbb említett felmérések rangsorában, ugyanakkor bizonyos területeken igen csak alacsony mutatókkal rendelkezik, például a vállalkozások indítása, befektetők védelme, ingatlanok regisztrálása, munkavállalók alkalmazása terén.

A keresleti oldalról történő kiegyensúlyozás mellett, a kínálati oldalról a termelékenység növelésére is szükség van. Dél-Korea gazdasági növekedése szempontjából ugyanis komoly problémát jelent a feldolgozóipar és a szolgáltató szektor, valamint az exportáló nagyvállalatok és a kis- és közepes vállalatok termelékenysége közötti jelentős különbség. A szolgáltató szektor munkatermelékenysége a feldolgozóipari szektor munkatermelékenységéhez képest 62 százalékon állt 2002-ben, majd ez az arány 47 százalékra csökkent 2012-re. A kis- és közepes vállalatok munkatermelékenysége a nagyvállalatok munkatermelékenységéhez képest 39,4 százalékon állt 2002 és 2006 között, majd 34,5 százalékra csökkent a 2007 és 2010 közötti időszakban. A szolgáltató szektor részesedése a teljes foglalkoztatásból 1993 és 2012 között 62,3 százalékról 74,1 százalékra nőtt. A szolgáltató szektor kibocsátásnak 80 százaléka és foglalkoztatásának 90 százaléka a kis- és közepes vállalatokhoz köthető. Vagyis a feldolgozóipar és a szolgáltató szektor közötti termelékenységbeli különbség a kis- és közepes vállalatok és a nagyvállalatok közötti termelékenységbeli különbséghez szorosan kötődik. A munkaerőpiac fentebb már említett duális jellege, és azon belül az atipikus foglalkoztatás növekedése szintén hozzájárul az alacsony termelékenységhez, a KKV-k és a nagyvállalatok közötti termelékenységbeli különbségek növekedéséhez, mivel az előbbi vállalatoknál jellemzően magasabb az atipikus foglalkoztatottak aránya (Moon, 2015).

Dél-Korea gazdasági növekedése számára – a kínálati oldalról – további problémát jelent a csökkenő munkaképes korú lakosság és a nők alacsony foglalkoztatása is. A dél-koreai nők foglalkoztatása – a társadalmi tradíciók erőteljesebb érvényesülése miatt – alacsonyabb, mint az OECD átlag, különösen a 35 és 44 közötti korosztály esetében.

4. A dél-koreai kormányok gazdasági növekedési stratégiája az elmúlt tíz évben

A Li Mjongbak vezette adminisztráció nem sokkal a 2008-as globális pénzügyi válság második sokkját (Lehman Brothers összeomlását) megelőzően kezdte meg működését Dél-Koreában. A pénzügyi sokkot követően számos fejlett ország, köztük Dél-Korea is – az állam minimális piaci beavatkozása elvét követve – különböző gazdaságösztönző csomagokat alkalmazott és új iparpolitikákat vezetett be. Ösztönözte a gazdaság nemzetköziesedését, amelyben – többek között – a szabadkereskedelmi megállapodásoknak fontos szerep jutott. (Dél-Koreának sikerült szabadkereskedelmi megállapodást kötnie jelentős kereskedelmi partnereivel, például az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal). A Li kormány gazdaságpolitikája a nagyvállalatokat támogatta, és a rugalmas munkaerőpiac kialakítását (Moon, 2016). Meghirdette a dél-koreai gazdaság zöld növekedési (green growth) programját, amelyben az iparpolitika új támogatási területeként a zöld és tiszta technológiákat, napenergia-termelést, új megújuló energiaforrásokat és a termelő egységek (zöld) fejlesztését határozta meg (Koo, 2013). A Li adminisztráció – intézkedéseivel – az export-orientált növekedési modellt és a csebolokat támogatta (Johnson, 2017). 2013 februárjában Li Mjongbakot az elnöki székben Pak Csong Hi leánya, Pak Kunhje váltotta fel. Az új kormány 2013-ban új gazdaságpolitikát hirdetett ún. „kreatív” gazdaság létrehozása érdekében, amelyben az innovációk segítségével új munkahelyek létrehozását és a gazdaság felpörgetését célozta meg. Dél-Korea hagyományos növekedési modellje, ahogy azt már korábban többször említettük, az exporton alapult, amelynek döntő része a nagyvállalatokhoz, csebolokhoz köthető, és amely a világgazdasági válságot követően már kevésbé bizonyult sikeresnek. A Pak kormány olyan szabályozási reformokkal és az általa indukált megnövekedett versennyel kívánta felpörgetni a gazdaságot, amely ösztönzi a vállalalkozási tevékenységet és javítja a termelékenységet, különösen a kis- és közepes vállalatok

esetében. Ami előrevetítette a hazai kereslet és a szolgáltató szektor szerepének növelését. 2014 januárjában Pak elnök asszony meghirdette a gazdaság három éves innovációs tervét²¹, amelynek fő célkitűzései a gazdaság felpörgetése, a potenciális növekedési ráta 4 százalékra történő emelése, valamint a szociális kohézió érdekében munkaerő-piaci reformok bevezetése és a foglalkoztatási ráta 70 százalékra történő emelése voltak (OECD, 2014).

2. táblázat: A gazdaság három éves innovációs tervének fő területei

1.	Állami szektor reformja
	Költségvetési fegyelem erősítése, az államadósság szigorúbb kezelése
	A költségvetési kiadások hatékonyságának növelése a nyugdíjrendszer és a támogatási rendszer reformja által
2.	Piacgazdaság
	A konglomerátumok kis- és közepes vállalatokkal szembeni tisztességtelen üzleti gyakorlatának megszüntetése
	A munkaerő-piaci dualizmus megszüntetése (atipikus foglalkoztatás csökkentése)
	A szellemi tulajdonjogok védelmének és használatának javítása
3.	Társadalombiztosítási háló kiterjesztése
	A szociális háló erősítése a kiszolgáltatott társadalmi csoportok esetében.
	Foglalkoztatási támogatás erősítése
4.	A „kreatív” gazdaság megvalósítása és befektetések növelése
	„Kreatív” gazdaság és innovációs központok létrehozása
	K+F befektetések növelése
	A kis- és közepes vállalatok versenyképességének megerősítése
	Új iparágak támogatása (az energiaszektoron belül is), további felzárkózás a magas jövedelmű országokhoz
5.	Vállalatok külföldi terjeszkedésének elősegítése
	Szabadkereskedelmi megállapodások alkalmazása
	Vállalat-specifikus támogatási rendszer kiépítése a tenger túli marketing tevékenységhez
6.	Kedvező befektetési feltételek biztosítása

²¹ Three-year Plan for Economic Innovation

	A szabályozó rendszer reformja
	A szolgáltató szektor támogatása pl. egészségügy, oktatás, turizmus, pénzügy és szoftverfejlesztés
	Belső kereslet és fiatalok/nők foglalkoztatásának növelése
	A háztartások adósságstruktúrájának javítása
	A lakáspiac normalizálása és a bérleti piac stabilizálása

Forrás: OECD, 2016, p. 61.

A fent említett terv 2017-ig kitűzött céljainak megvalósítását azonban a Pak kormány nem érte meg. Ugyanis 2016-ban a dél-koreai parlament – korrupciós vádak miatt (amelyben a Samsung is érintett volt) – felfüggesztette tisztségéből Pak elnök asszonyt. 2017 májusában felállt Dél-Korea új kormánya, Mun Dzsein vezetésével. Ha Li és Pak elnök növekedési modelljét export-orientáltak és a csebolokra, illetve a kreatív gazdaságra alapozottnak nevezzük, akkor Mun elnök növekedési modellje a jóléti állam jelzővel illelhető. A Mun kormány legnagyobb kihívása, hogy hogyan teremtsen méltányosabb jövedelemelosztást, miközben a gazdasági növekedést is ösztönzi. Gazdaságpolitikájának öt fő célkitűzése: 1. munkahelyek létrehozása, 2. erős és igazságos gazdaság megteremtése, 3. középosztályt szolgáló gazdaság kialakítása, 4. a tudomány és technológia által hajtott negyedik ipari forradalom, 5. kedvezőbb környezet megteremtése az induló vállalkozások számára, kis- és közepes vállalatok innovációi által hajtott gazdasági növekedés megvalósítása (Johnson, 2017). A Mun kormány a háztartások jövedelmének növelésére és igazságosabb gazdasági környezet megteremtésére fog fókuszálni. A gazdaság fő pilléreiként a munkavállalókat, a középosztályt és a kisvállalatokat, valamint az újonnan induló vállalatokat nevezte meg. Megoldást keres az alacsony gazdasági növekedés, a gazdasági bizonytalanság, a társadalmi egyenlőtlenségek és a méltánytalan gazdasági struktúrák megszüntetésére. A háztartások jövedelmének növelésével szeretné ösztönözni a fogyasztást, amely elősegítné a befektetések és a termelés bővülését. A kormány – a fent említett célkitűzések teljesítése érdekében – már bejelentette, hogy 81 000 új munkahelyet hoz létre az állami szektorban és támogatni fogja a fiatalok és nők foglalkoztatásának növelését. Emellett fejleszteni fogja a társadalombiztosítási szolgáltatásokat a

munkanélküliek és nyugdíjasok számára, valamint megoldást keres a háztartások adósságának kezelésre is. Az igazságosabb gazdasági struktúra megteremtése érdekében csökkenteni fogja a csebolok gazdasági erejét és a hatalommal való visszaélésének lehetőségét. A Pénzügyi Szolgáltatások Bizottsága segíteni fogja a munkavállalókat vagyonuk növelésében. A kormány csökkenteni fogja a munkavállalók gazdasági terheit, például az utazási és telekommunikációs kiadásait stb. A negyedik ipari forradalomban a szoftverek és az ICT iparágak szerepe értékelődik fel. A kormány – tervei szerint – a dolgok internetéhez (IoT), a 10 gigabájtos internet szolgáltatásokhoz és az ötödik generációs telekommunikációhoz szükséges infrastruktúrát fogja kiépíteni. Új növekedési ágazatokként az okos autókat, a 3D nyomtatást és a drónokat határozta meg. A teljes energiatermelés 20 százalékát szeretné megújuló energiaforrásokból fedezni. Ezenkívül a kormány szeretne olyan befektetési környezetet kialakítani, amely támogatja új, innovatív vállalatok indítását. Többek között célja a csebolok és a kisvállalatok közötti bérkülönbségek csökkentése. Ez utóbbi vállalatok munkaerőhiányának megoldása érdekében támogatni fogja a fiatal munkaerő alkalmazását. A kormány további célja a gazdasági növekedést regionálisan is kiegyenlítettebbé tenni (Yoon, 2017).

Következtetések

Az export-orientált iparfejlesztési stratégia támogatásával Dél-Korea három évtized (1960-1990) alatt olyan gyors gazdasági szerkezetváltáson ment keresztül, ami más fejlett ipari országoknak majdnem egy évszázad alatt sikerült. Agrár-országból fejlett ipari országgá vált. Dél-Korea rendkívül gyors gazdasági növekedése az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válságot követően – elsősorban a gyenge belső kereslet (lakossági fogyasztás, vállalati beruházások) következtében – kezdett el lassulni. Ettől az időszaktól kezdve a dél-koreai gazdaság növekedését teljesen az export szektor hajtotta. A dél-koreai gazdaság még nyitottabbá vált. Az export/GDP arány emelkedett és a válság előtt már 50 százalék körül járt. Az export-orientált növekedési stratégia segítette Dél-Koreát az ázsiai pénzügyi válságból való gyors kilábalásban. Viszont ugyanez a stratégia egyben még sebezhetőbbé tette a dél-koreai gazdaságot a 2008-2009-es globális válságban. A dél-koreai gazdaságnak ugyan sikerült elkerülnie a recessziót, de növekedési üteme még

inkább lelassult, amely már nem csak a belső keresleti problémáknak, hanem a dél-koreai export felvevő piaci (Kína, USA és EU) által támasztott külső kereslet meggyengülésének is betudható volt. A világgazdasági válság idején hatalmon lévő Li kormány intézkedései még erőteljesen az exportra és csebolokra alapozott növekedési stratégiát tükrözték. Majd a Pak kormány és még inkább a 2017-ben hatalomra lépő Mun kormány sokkal inkább a belső kereslet problémáinak megoldására helyezte a hangsúlyt. Intézkedéseik a lakossági fogyasztás és a vállalati befektetések ösztönzésére irányultak/nak. Ez előbbi esetében rendkívül fontos kérdés a lakosság jövedelmi helyzetének javítása – például – a duális munkaerő-piaci struktúra megszüntetésével és a szociális háló kiszélesítésével. De a háztartások fogyasztására ösztönzőleg hathat az adósságstruktúrájuk javítására irányuló kormányzati lépések is. A befektetések növelését a dél-koreai kormányok a kis- és közepes vállalatoktól és az új, innovatív vállalatok indításától várják. Különböző deregulációs intézkedések születtek a befektetési környezet fejlesztése érdekében, amelyek a kis- és közepes vállalatok befektetéseinek minőségi és mennyiségi javulását segíthetik elő (különösen a szolgáltató szektorban). A kormányzati intézkedések kínálati oldalról a termelékenység növelését célozzák meg – többek között – modern szolgáltató ágazatok (pl. egészségügy, oktatás, pénzügyi szolgáltatások stb.) fejlesztésével. Emellett a kormányok támogatják a legújabb ICT technológiák terjedését az iparban, amelyek olyan új növekedési ágazatokat teremtenek, mint például okos autók, drónok gyártása.

Irodalomjegyzék

ADB (2017): Asian Economic Integration Report 2017. Manila: ADB

Bassa Zoltán (1996): *Gazdaságfejlesztés és felzárkózás Dél-Koreában*. Kézirat, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest

Cheong, Young-rok (2007): Impact of China on South Korea's economy. Joint US-Korea Academic Studies 2007,
<http://www.keia.org/sites/default/files/publications/09.Cheong.pdf>

Cho, Yoon Je – Kim, Joon-Kyung (1995): Credit policies and the industrialization of Korea. World Bank, *Discussion Papers*, No. 286, Washington D.C.

Cohen, Suleiman I. (1978): Industrial performance in South Korea: A descriptive analysis of a remarkable success. *The Developing Economies*, Vol. 16. No. 4, pp. 408-433.

Ha, Joonkyung – Lee, Jong-Hwa – Sumulong, Lea (2010): Rebalancing Growth in the Republic of Korea. *ADB Working Paper Series*, No. 224

IMF (2016): Republic of Korea. *IMF Country Report*, No. 16/278
<http://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Republic-of-Korea-2016-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-44201>

Johnson, Ashley (2017): Strategies, Challenges, and Considerations for Economic Growth in South Korea. An interview with June Park. November 16, 2017, The National Bureau of Asian Research, Policy Q & A
<http://www.nbr.org/research/activity.aspx?id=822>

Kim, Kihwan – Leipziger, Danny M. (1993): *Korea: A case of government-led development, The lessons of East Asia*. World Bank, Washington D.C.

- Kim, Kwan S. (1991): The Korean miracle (1962-1980) revisited: myths and realities in strategy and development. *Kellogg Institute Working paper*, No. 166, University of Notre Dame
- Koo, Yangmi (2013): Evolution of Industrial Policies and Economic Growth in Korea: Challenges, Crises and Responses. *ERIEP*, No. 7, November 2013
- Kwak, Yangchoon (2016): Why are South Korean companies strong in the Chinese market? IFEAMA Selected Paper Series of Conference Proceedings, Vol. 4, 17 March 2016,
http://ifeama.org/ifeamaspcp/selected%20papers/12th%20in%20Hanoi/12th%2006%20%20Y_kwaku_Final.pdf
- Kwong, Kai-Sun – Leung-Chuen, Chau – Lui, Francis T. – Qui, Larry D. (2001): Industrial Development in Singapore, Taiwan, and South Korea. World Scientific, Singapore
- Lee, Jong-Wha – Mckibbin, Warwick J. (2007): Domestic Investment and External Imbalance in East Asia. <http://www.oecd.org/eco/growth/38728451.pdf>
- Lee, Jong-Wha (2015): How South Korea can sustain strong growth.
<https://www.weforum.org/agenda/2015/01/how-south-korea-can-sustain-strong-growth/>
- Lee, Jong-Wha (2016): The Republic of Korea's Economic Growth and Catch-Up: Implications for the People's Republic of China. *ADB Working Paper Series*, No. 571
- Mah, Jai S. (2011): Export Promotion Policies, Export Composition and Economic Development of Korea. *The Law and Development Review*, Special Issue: The Law and Development Institute 2010 Inaugural Conference, Vol. 4, No. 2, Article 2
<http://www.lawanddevelopment.net/dld/r3.pdf>

Moon, Hwy-Chang (2016): The Strategy for Korea's Economic Success. presentation
https://aparc.fsi.stanford.edu/sites/default/files/moon_presentation.pdf

Moon, Seongman (2015): South Korea must confront structural problems in the economy. East Asia Forum, 26 August 2015
<http://www.eastasiaforum.org/2015/08/26/south-korea-must-confront-structural-problems-in-the-economy/>

OECD (2016): *OECD Economic Surveys: Korea, May 2016*.
<https://www.oecd.org/eco/surveys/Korea-2016-OECD-economic-survey-overview.pdf>

OECD (2014): *OECD Economic Surveys: Korea, June 2014*.
https://www.oecd.org/eco/surveys/Overview_Korea_2014.pdf

Song, Byung-Nak (1990): *The rise of the Korean economy*. Oxford University Press, Oxford

Yoon, Ja-young (2017): Income-led growth key to Moon's economic policy. *The Korea Times*, 19 July 2017,
http://www.koreatimes.co.kr/www/biz/2018/02/367_233268.html

Watanabe, Toshio (1978): Heavy and chemical industrialization and economic development in the Republic of Korea. *The Developing Economies*, Vol. 16, No. 4, pp. 385-407

WTO (2016): *Trade Policy Review: Republic of Korea*. 6 September 2016
https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s346_e.pdf

WTO (2017): *World Trade Statistical Review 2017*.
https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts2017_e.p